

Luptătorii pentru Românism în Basarabia înainte de Unire

Moldova dintre Prut și Nistru, care dela 1812, poartă numele de Basarabia, este un străvechi pământ românesc, unde orice piatră de mormânt, ctitorie de mănăstire sau biserică, vorbește despre Domnitorii, boierii și răzeșii români.-

Dela început, Basarabia ^{a avut} o clasă conducătoare bine definită, căreia ~~se~~ aparțin^{ea} în mare parte pământurile regiunii. Această clasă - boierimea română, în cursul unui secol întreg ^{af} rămân^{de} factorul principal social și economic al provinciei, colaborând într'un strâns contact cu țărănimaa. De altfel, ce sânge și spirit, acești boieri sunt înrudiți cu mazilii și răzeșii, urmașii unor Români de pe vremea lui Alexandru cel Bun, cari alcătuiesc cadrul țărănimii moldovenești.-

La 1812, doi Români sunt numiți la conducerea Basarabiei: Guvernatorul Scarlat Sturdza, fostul vornic din Iași, și Mitropolitul Gavriil Bănulescu, ilustrul frunteș al Bisericii și cărturar, originar din Bistrița - Transilvaniei și ajuns Mitropolit al Kievului. Acești doi frunteși, ajutați de diplomații Capodistria și tânărul Alexandru Sturdza, reușesc să obțină pentru Basarabia o autonomie, în limita vechilor legi moldovenești.-

Guvernatorul Sturdza, fiind însă prea bătrân, a trebuit să cedeze postul de ocârmuitor, șefului nepoatei sale, generalul Hartingh, care - primul - a încercat o rusificare ^{mai} grabnică a regiunii. Boierimea Basarabiei s'a opus îndată, ^{iar} în fruntea ei - Mitropolitul Gavriil. Boierii cereau un alt guvernator, ~~de pildă~~ pe generalul Ilie Cetargi, fostul ~~Ratman~~ ^{Ratman} moldovenesc și ginere al nefericitului Ghiță-Vodă. Cererea lor către Impărat a iscălit-o și Vlădica Gavriil:

" Dă ne nouă un ocârmuitor civil pentru aceasta regiune, din Moldovenși băștinași, un bărbat căruia i-ar fi cunoscute familiile boieresci locale, obiceiurile și legile noastre și a țărilor megieșe cu noi, fiindcă neavând acum un așa ocârmuitor, din zi în zi vom fi instruiți de obiceiurile noastre."

Românii își apărau cu sfîntenie legile țării:

Al patrulea secol trece de când Moldova se ocârmuește cu legile și regulamentele ei și prin urmare, s'ar putea crede, că ea nu le-a avut și nu le are acum? Oare nu există vechile obiceiuri ~~moldovenesti~~ și pravilele permanente? Oare nu există pravilele lui Vasile-Vodă? Nu există, scoase în diferite vremuri, legile Voevozilor, uricele și testamentele? Oare nu se judecă ~~pe~~ testechestile pe baza legilor lui Justinian și aiți Impărați bizantini? Oare calomnie mai mare ni se poate aduce nouă în situația noastră de astăzi?"

Ca urmare a protestelor boerimii și a activității, la Petersburg, a harnicului moldovean Alexandru Sturdza, acel născut acum 150 de ani în urmă la Iași, Basarabia a obținut, la 1816, un Așezământ de ocârmuire, prin care urma să se administreze ca un stat cu totul autonom, condus de un fel de Parlament - Sfatul Suprem. Această ocârmuire depindea direct de ~~Scaunul și~~ Impărat, ~~cărui toate chestiile le raportau un fel de secretari de Stat speciali - Secretarii și Sturdza.~~

Noul guvernator plenipotențiar al regiunii n'a înțeles însă nici el pe deplin rostul său. Conflictetele continuau, încât deputații boerimii: medelnicerul Vasile Rosetti-Bălănescu, medelnicerul Sandu Teodosiev și căminarul Zamfirache Ralli au alcătuit un "triumvirat", care se opunea dărz tuturor întreprinderilor ocârmuirii. În această luptă, rolul principal îl revenea lui Rosetti-Bălănescu, coborât dintr'o familie veche, totuși fire de aventurier, care a știut să strângă în jurul său mulțimea boernașilor nemulțumiți. Dar acestei încercări de revoltă s'a pus capăt, prin înlăturarea forțată din Chișinău a medelnicerului neastâmpărat.-

O viață patriarhală românească se desfășura în Basarabia din secolul trecut, în toate domeniile, dar mai ales la conacul boerului basarabean, care asculta, cu lacrimi în ochi, pe lăuterii Iancu și Lemes, veniți de dincolo de Prut - râul ^{nu} ce ~~despărțea~~ poartea niciodată pe frații Moldoveni. Ei se întrevedeau și la bine și la rău. Iași aproape un secol s'au menținut ca centru al țării lui Stefan cel Mare. Proprietățile de pământ, legăturile de sânge,

corespondența, procesele, chiar și molimele determinau emigrări și relații, precum holera din 1848, povestită de Iacob Negruzzi, care colinda pe atunci casele rudeniei basarabene - Străjescu și Manolache Negruzzi din Fărnaș. Ar fi, însă, prea lung să înșirăm toate manifestările pașnice și tradiționale ale Românilor din Basarabia, mai cu seamă, ale numeroșilor cărturari băștinași.

Totuși, în prima jumătate a secolului trecut, opresiunea dominației turcești determina la mulți fruntași din Moldova de dincolo și de dincoace de Prut, o mentalitate monarhică-ortodoxă, cu orientare la Rusia. Războiul Crimeii a schimbat această mentalitate. În Moldova, iar următoarele trei evenimente au trezit o atitudine nouă și în mijlocul basarabenilor. Retrocedarea Moldovei, la 1856, a județelor din **Sudul Basarabiei**: Ismail, Bolgrad și Cahul, a făcut să se prevadă posibilitatea unei re-întoarceri a Basarabiei întregi în hotarele vechei Moldove. Unirea Principatelor Române, la 1859, a consolidat ideea națională românească. Iar epoca reformelor liberale ale Împăratului Alexandru II al Rusiei a inaugurat parcă o viață nouă socială, în deosebi după desființarea șerbii, la 1861. Răscoala Polonilor a fost destul de pilduitoare. De altfel, studiul **istoriei** naționale, dar și a trecutului Basarabiei, deschidea tot mai **larg** orizontul românesc al fruntașilor localnici. Apariția, la 1862, a excelentului studiu : " Regiunea Basarabiei " scris de ofițerul Alexandru Zașciuc, a avut și ea efect. Obiceiurile, folklorul românesc și mai cu seamă tradiția istorică românească începeau să se cristalizeze din paginile acestei opere.-

Cercurile tineretului basarabeian, în deosebi grupul fraților Leonard, debăteau cu multă libertate problemele sociale și naționale. Cercul Moldovenilor a suferit, la 1862, o pierdere mare: în vârstă de 25 ani a murit Constantin Casso, doctor în drept cu studii în străinătate, fiul căminarului Stefan Casso din Ciutulești. Frații săi, ^{In special} ~~mai cu seamă~~ Nicu, și verii lor, Leonard, au continuat activitatea.-

Turburările din Polonia au fost un prilej de manifestare antigubernamentală. La 28 Mai 1863, generalul Kotzebue, general-

guvernatorul Novorosiei și al Basarabiei, scria din Odessa, guvernatorului din Chișinău:-

" Am primit informația că nobilimea Basarabeană pregătindu-se a redacta o adresă Impăratului, cu prilejul evenimentelor din Polonia, este împiedecată de opoziția partidului boerilor, care visează la reștabilirea în drepturile sale a naționalității Moldovenilor din Basarabia, împrejurările devenind prielnice pentru o unire cu Moldova. În fruntea acestui partid stă: secretarul adunării deputaților nobilimii, Alexandru Cotruță, fratele său, judecătorul ținuturilor Chișinău și Orhei, Carol Cotruță, doi frați Casco (fiii lui Ștefan Casco), doi frați: Ioan și Constantin Cristii, Constantin Kazimir și fiul său student".-

Încă la 1841, boerimea basarabeană continua să stăruiască la menținerea limbii românești în școlile județene. La 1848, Moldovenii doreau să editeze, la Chișinău, un ziar "Românul". Autorizația cerută nu i s'a eliberat însă, tipografului Akim Popov. Acest tipograf a tipărit la 1846 "Contractul normal", editat de Leonida Demi, iar patru ani mai târziu - o ediție populară a legislației lui Armenopol și Donici. Apoi, el a publicat "Faptele" și "Alcătuirile" lui Ioan Sârbu și gramatica și abecedarul lui Ioan Doncev, profesorul de limbă română la liceul Regional din Chișinău. Erau tipărituri românești, apărute în capitala Basarabiei, mai cu seamă volumele lui Sârbu, care scria - după cum ne spune el însuși în "Înainte cuvântare": " pătruns fiind de scânteia dragostei, carele s'au aștit în sufletul meu, către fiii Românești, mai vârtos."

La 1863, Ioan Cristii cerea aprobare pentru deschiderea unei tipografii românești la Chișinău. I s'a refuzat, deoarece el aparținea unui cerc de Moldoveni, cari visau o singură Românie unită, încât nu se putea garanta că din tipografie, printre edițiile folosite, nu vor apărea și unele publicații necorespunzătoare vederilor guvernului. Boerimea propunea predarea, la liceu, a studiilor naționale - mărturisește Costache Stamati. Gheorghe Gore, un popularizator al literaturii române în Basa-

rabia, cerea în același timp aprobarea pentru publicarea unui ziar românesc. Se evonea și despre o încercare de a intra în contact cu guvernul lui Cusa-Vodă, pentru a porni o răscoală și a ajunge la unirea cu Moldova, care a preocupat ^{în} pe Grigore -Vodă Ghița. Ar fi participat Nicu Casso, solia diplomatică revenind lui Matei Donici. Acest Donici era pe atunci ~~un~~ prea tânăr pentru o asemenea misiune; totuși, câțiva ani mai târziu, el a și scris versuri caracteristice printr'o puternică notă de protest național:

Căci poporul creștinesc
Poartă nume românesc
Si-i în țara Basarabă
Cea de Ruși făcută roabă...

Din corespondența lui Iacob Negruzzi către Alexandru Gregoriedi - Bonachi aflăm că, la 1865, Nicu Casso donează Societății literare "Junimea" din Iași, o tipografie, la a cărei instalare la Chișinău s'a opus guvernul rus. Casso era înrudit cu membrii și corespondenții "Junimii": Pogor, Bantăș, Donici.... El era membru și donator al acestei Societăți, amintit cu multe donații în ciornelile lui Titu Maiorescu. Lui Casso i se zicea: "filosoful de la Chișcăreni". La moșia sa, el căuta să întemeieze o școală românească. Și-a ridicat un deal întreg, ca să vadă apusul de soare în Moldova lui. Subvenționa pe intelectuali tineri, doritori să învețe românește. Nobilul luptător al cauzei naționale a murit la 1904, la Paris.-

Revista junimistă "Convorbiri Literare", care se tipărea la tipografia donată de Casso, avea mulți cititori în Basarabia. O scrisoare a lui Iacob Negruzzi către Dimitrie Crăciunescu din Cahul, ne lămurește aceasta. Alături de Caravasile, Alexandru Ecsarhu și alții, Crăciunescu făcea parte din cesaclul românesc din Cahul. Ei erau parlamentari și prefecți de sub stăpânirea românească până la 1878, lui Crăciunescu revenindu-i meritul de a fi intervenit cu succes pentru păstrarea așezământului și a legislației românești, în Basarabia de Sud, după 1878. Nici mai

târziu, acești moșieri români n'au rupt legătura cu România:unii s'au petras acolo, alții continuându-și corespondența cu Mihail Kogălniceanu și confrății săi.-

Curentul național avea rădăcini adânci. Cenuclul graților Pavel și Petre Leonard, cumnații academicianului român Ștefan Goata și verii lui Nicu Casso, strângea elita românească din Basarabia, pe toți moșierii Donici, Cotruță, Hasnaș, Dicescu, Teodosiu, Chiriac, Iazo, Russo și alții. Cercul din moșia Telenestri a familiei Teodosiu, a ajuns un centru important al creerii viitoare grupări moldovenești. In același timp, și în Vechiul Regat, baserabenii Bogdan Petriceicu Hasdeu, romancierul Dimitrie Koruzi, așezat la Tătărașii din Iași, publicistul Zamfir Balli-Arbure, nuvelistul Victor Crăsescu-Basarabeanu și alții, frământau și ea ideia Basarabiei Românești.-

La 1907, la Iași, apare ziarul "Basarabia Reîncetă" a lui Leonida Stamati-Ciurea, un fiu și nepot erudit al scriitorilor baserabeni Stamati.-

Mihăița și Eliza Șteposcu fac donații meseriașilor români din Brașov și școlilor din Nordul Moldovei. Este un protest simbolic al Românilor

din Basarabia, cari nu pot să-și sprijine cultura la fața locului.

Darnicul mecena Vasile Șteposcu, închină întreaga lui viață și avere ocrotirii culturii românești din Transilvania. Cu ocazia a 40 de ani de domnie a Regelui Carol I, Șteposcu donează 200.000 lei pentru zidirea unei Catedrale la București. El sacrifică fonduri pentru ridicarea și repararea a 216 biserici, 96 școli, pentru înzestrarea cooperăției din Maramureș, pentru Internatul ~~Dăceșan~~ ^{Dăceșan} din Arad, pentru numeroase burse și subvenții acordate tinerilor Români. Academia Română și Liga Culturală îl proclamă, la 1910, membru de onoare, iar Nicolae Iorga îl numește: "mare binefăcător al culturii românești".-

In Basarabia, dela 1905 încoace, mișcarea națională ia un avânt și mai mare. Intre fruntașii acestei provincii, curentul se resimte la fel de puternic, ca și în mijlocul tineretului revoluționar. La 1905, ia ființă Societatea moldovenească pentru ajuto-rarea învățământului poporului și studierea obiceiurilor țării. In fruntea ei stă distinsul naționalist, Pavel Dicescu, doctor în

filosofie și magistru în arte libere din Heidelberg. Alegerea de mai târziu a lui Dicescu în Consiliul de Stat, trezește în sânul unora teama unei noi autonomii a Basarabiei. Pavel Dicescu a iscălit și a prezentat memoriul redactat la 1906 de Dr. Gheorghe Glavce, cerând introducerea în școli a limbii românești. La moartea sa, Societatea moldovenească a depus pe sicriu o coroană cu inscripția: "Te plânge țeara".-

Dicescu, Mihăiță Teodosiu, Pavel Gore, Mihail Glavce, Vasile Anghel, iar mai târziu, Vladimir de Herța, Nicolae Alecsandri și alții, au activat în Societatea culturală moldovenească din 1905, care a pregătit terenul Partidului Moldovenesc din 1917. S'a format un Blok Moldovenesc la alegeri, obținând mai ales în județul Orhei, nenumărate succese. Sunt predecesorii acelor, cari la 1917 au consolidat spirituală opera românească: Vasile Strosscu, exclamat de manifestații români la Odessa, sau Pavel Gore, care ridică cel dintâi, deasupra casei sale din Chișinău, tricolorul românesc, adresându-se Congresului învățătorilor:

"Frați români!"

Acești luptători ai Românismului au proclamat la 3 Martie 1918, unirea cu România, la Bălți, la 13 Martie - la Soroca, la 14 Martie - la Orhei. Tot în ajunul votului unirii, la 27 Martie 1918, în "Sfatul Țării", a sosit moțiunea județelor din Bugeac. Iar la 27 Martie 1918, Basarabia, după un secol întreg de viață românească, a revenit în vechile hotare ale Moldovei lui Ștefan cel Mare.-